

**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ
КАФЕДРА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

**МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ
ПА ПРАКТЫКУМУ
"БЕЛАРУСКАЯ МОВА
(прафесійная лексіка)"
ДЛЯ СТУДЭНТАЎ ФІЗІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА БДУ**

**М І Н С К
2006**

УДК 808/26-3-82
ББК 81.2 Бей-4
М-54

С к л а д а л ь н і к:

А.М. Муравіцкая – выкладчык кафедры гісторыі беларускай мовы

З а ц в е р д ж а н а:

Навукова-метадычным саветам філалагічнага факультэта Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта
Пратакол № 2 ад 1 снежня 2005 г.

**“Метадычныя рэкамендацыі па практыкуму “Беларуская мова
(прафесійная лексіка)” для студэнтаў фізічнага факультэта / Склад.
А.М. Муравіцкая. – Мн.: РІВШ БДУ, 2006г. – 35 с.**

УДК 808/26-3-82
ББК 81.2 Бей-4

@ Склад. Муравіцкая А.М.

Прадмова

Метадычныя рэкамендацыі па практыкуму “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” складзены ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” для прыродазнаўчых факультэтаў (Мн., 2002).

“Метадычныя рэкамендацыі” ўяўляюць сабой зборнік практыкаванняў па лексікалогіі. У другой частцы зборніка прапанованыя тэксты для перакладу і непасрэднай працы над фізічнай тэрміналогіяй. Студэнты павінны не толькі правільна і дакладна перакласці тэкст, але і ўмець прааналізаваць тэрмін, ведаць асноўныя спосабы тэрмінаўтварэння, паходжанне, структуру тэрміна, умець вызначыць інтэрнацыянальныя элементы ў тэрміналогіі, даць ім характарыстыку.

“Метадычныя рэкамендацыі” скіраваны на засваенне студэнтамі асноўных пытанняў па лексікалогіі, выпрацоўку ўмення практычнага карыстання тэрміналагічнай лексікай па абранай спецыяльнасці, пашырэнне і ўзбагачэнне прафесійнага слоўнікавага запasu будучых спецыялістаў, развіццё і ўдасканаленне навыкаў свабоднага, актыўнага валодання беларускай мовай.

Дадзены зборнік прызначаны для студэнтаў фізічнага факультэта. Тэксты для перакладу будуць карысныя для студэнтаў факультэта радыёфізікі і электронікі, а практычныя заданні па лексікалогіі могуць быць выкарыстаны ў якасці дапаможнага метадычнага матэрыялу і на іншых прыродазнаўчых факультэтах, дзе выкладаецца гэты курс.

Практычныя заданні па тэме: “Лексікалогія”

1. *Растлумачце матывацыю наступных беларускіх назваў.*

Байка, чутка, складанчык, дзьмухавец, сумёт, свідравіна, завіруха, асяроддзе, вочап, надвор’е, дажынкi, падлетак, паліва, дзярках, аканіцы, плынь, бездань, маладзiк, паштоўка, сподак, бялізна, ветразь, валун, плётка, поўня, прывід.

2. *З пункту погляду семантыкі знайдзіце “чацвёртае лішняе”.*

Паходня, свяцільнік, каганец, свечка.
Аранжавы, чырвоны, фіялетаваы, рубінавы.
Абгарак, абломак, абрэзак, акравак.
Малачай, перац, сілас, солад.
Назла, напаказ, назнарок, наспех.
Бестселер, буклет, брашура, кніга.
Ленаваты, вінаваты, звераваты, зухаваты.
Крумкаць, чырыкаць, каркаць, буркаваць.

3. *Падумайце, як можна перадаць значэнні прыведзеных слоў сродкамі рускай мовы. Чаму немагчымы аднаслоўныя эквіваленты?*

Пакоша, сёлета, аберуч, каліва, крупнік, брукаванка, покут, нішчымніца, драгаванка, замчышча, камяніца, пярун.

4. *Вытлумачце прамое і пераносныя значэнні наступных прыметнікаў. У цяжкіх выпадках звяртайцеся да тлумачальнага слоўніка.*

1. Прамы чалавек, прамы шлях, прамы цягнік, прамы выклік.
2. Тонкі памол, тонкі густ, тонкі сшытак, тонкі водар.
3. Сумная кніга, сумная жанчына, сумная вестка.
4. Недалёкі тэрмін, недалёкі дом, недалёкі чалавек.
5. Мяккі дотык, мяккі зычны, мяккі пластылін, мяккі ложак.
6. Ледзяны панцыр, ледзяны вецер, ледзяны позірк.
7. Няпэўны ўзрост, няпэўны абрыс, няпэўны адказ.

5. *Складзіце словазлучэнні з прапанаванымі словамі, якія выступалі б то ў прамым, то ў пераносным значэнні.*

Абцерціся, абчысціць, адгрымець, выкапаць, выкачацца, вылецець, лагіраваць, лопацца, малаціць, няньчыцца, памякчэць, прыціснуць, распісваць, сцэментаваць, трубіць, усплысці, хіліцца, чысціць, штампаваць.

6. *Знайдзіце словазлучэнні, у якіх выдзеленыя словы маюць аднолькавае лексічнае значэнне.*

Чысты **абрус** – засцелены **абрусам**. Адказаў на пытанне – **адказаў** матор. Люты звер – **люты** чалавек. Цяжкае пытанне – **цяжкае** бервяно. **Каштаваць** яблык – **каштаваць** гора. Сухое сена – **сухая** бялізна. Пісьмовы **стол** – дыетычны **стол**. **Чэрпаць** ваду – **чэрпаць** веды. Мякая **каніпа** – ляжаць на **каніпе**. Словы маці – сказаць **словы**. Дасягненні **народа** – выхадцы з **народа**. Светлы касцюм – **светлы** месяц. **Жалезныя** цвікі – **жалезныя** нервы. Хімічная **рэакцыя** – палітычная **рэакцыя**. Цёплая **хустка** – Зосіна **хустка**.

7. *Падкрэсліце словы, якія адрозніваюцца лексічным значэннем.*

Мітуслівец, мітусіцца, мітусяцца, мітусня, у мітусні, мітуслівы, мітусіўся.

Хаджу, паходка, хадзіў, паход, у паходзе, ходзяць, паходны.

8. *Знайдзіце словазлучэнні, якія ўжыты ў пераносным значэнні.*

Цвёрдыя веды, карань ўраўнення, срэбны пярсцёнак, залатая восень, швейная іголка, востры нож, мяккі знак.

9. *Пазначце словы ў прыведзеных парах, якія выступаюць як варыянты аднаго і таго ж слова, лічбай 1, а якія адрозніваюцца па сэнсе, лічбай 2.*

Мадонна – прымадонна (), арэал – арэол (), афіцыйны – афіцыйальны (), дыктант – дыктоўка (), гаспадарны – гаспадарлівы (), асобны – асобы (), атэль – гатэль ().

10. *Випішыце словазлучэнні, у якіх падкрэсленыя словы – амонімы.*

Вадаправодны кран – пад’ёмны кран.

Гарачы прыхільнік – гарачы чайнік.

Страшэнная бура – бура пачуццяў.

Зімовая шапка – шапка снегу.

Добрыя парады – ваенныя парады.

Бракаваць сілы – бракаваць тавар.

Спартыўныя гонкі – гонкі лес.

Глыбокая рака – глыбокая думка.

Гранатавы сок – гранатавы бранзалет.

11. *Адзначце, у якіх словазлучэннях выдзеленыя словы амонімы, а ў якіх – розныя значэнні мнагазначнага слова.*

Пустое вядро – пусты чалавек. Аптычны **фокус** – паказваць **фокус**. Клубы дыму – клубы па інтарэсах. **Востры** соус – **востры** нож. **Лёгкая** каляска – **лёгкі** ветрык. **Група** крыві – партызанская **група**. Выйсці на двор – слугі царскага двара. **Глухі** голас – **глухі** куток. Купіць **гасцінец** – роўны **гасцінец**. Заплеценая **коска** – паставіць **коску** ў сказе.

12. *Раскрыйце значэнні наступных паронімаў, складзіце з імі словазлучэнні.*

Асвятліць // асвятціць, суцішыць // сучешыць, прадставіць // прадаставіць, прачыніць // прычыніць, вастрыць // вастрэць, палепшаць // палепшыць, выкладаць // выкладваць, убіцца // узбіцца.

13. *Складзіце невялікае апавяданне пра летнюю навальніцу, выкарыстоўвайце паронімы.*

Гульня // гулянка, забаўляцца // забавіцца, кветкавы // квяцісты, грымлівы // грымотны // грымучы, зацямніць // зацяніць, дажджавы // дажджысты, кружны // кругавы, дзедаўскі // дзядоўскі, драбнець // драбніць, знясілець // знясіліць.

14. *Растлумачце, у чым сутнасць абыгрывання паронімаў у вершах.*

Сонца праз лісце,

Сонца праз лісце –

Хораша лес мой зялёны шуміць.

Ні пра карыслівасць,
Ні пра карыснасць
У маладосці не думалі мы.
(П. Панчанка)

Зялёная імга...
Сасной
Вясне шумела,
Травой сакаўной
Хмяліла
І хмялела...
(Р. Барадулін)

15. *Выкарыстайце паронімы ў спалучэннях з назоўнікамі, пададзенымі ў правым слупку. Складзіце з імі сказы.*

кудзельны // кудзелісты	барада, ручнік, хмара, пражы, коўдра
гумарэска // гумарыстка	эстрадная, кароткая, здольная, музычная, вопытная
пісьмовы // пісьменны	допіс, вучань, зварот, дыктант, праца
выціснуць // выцесніць	сок, атам, шыба, алей, ручная праца
красамоўны // красамоўніцкі	лічба, талент, адказ, позірк, майстэрства

16. *Падбярыце сінонімы да выдзеленых слоў і запішыце іх.*

Моцны вецер, **халодная** вада, **таленавіты** юнак, **шчыры** чалавек, **смелы** ўчынак.

17. *Замяніце словазлучэнні сінанімічнымі словамі.*

Узор: апытальны ліст – анкета.

Апісанне жыцця, штучны вадаём для плавання, адкрытая спрэчка па навуковых ці літаратурных пытаннях, аб'ява аб спектаклі, невялікая царква без алтара, штучнае абвадненне.

18. *Падбярыце сінонімы да наступных слоў.*

Дапамога, адкрыццё, праціўнік, пілот, архітэктар, абвяшчэнне, медык.

19. *Зрабіце семантычны аналіз сінонімаў і вызначце дамінанту ў кожным радзе.*

Надзвычайна, моцна, празмерна, выключна, невымоўна, надта, вельмі.

Забрудзіць, замызгаць, замазаць, запляміць, замурзаць, зашмальцаваць.

Галасіць, раўці, румзаць, хліпаць, залівацца слязьмі, плакаць.

Кароткачасовы, імгненны, хуткаплынны, мімалётны, кароткі, нядоўгі.

Непаўторны, спецыфічны, характэрны, арыгінальны, нестандартны, самабытны.

Заблытаны, мудрагелісты, цяжкі, хітры, галаваломны.

Справа, гісторыя, інцыдэнт, здарэнне, выпадак, эпізод, факт.

Сілач, здаравяк, здаравіла, волат, атлет, асілак.

20. *Вызначце, чым адрозніваюцца сінонімы (адценнем значэння, стылістычнай афарбоўкай, сферай ужывання, шырынёй спалучальнасці з іншымі словамі).*

Ручка – асадка, катэгарычна – наадрэз, кавалак – акраец, абьяжавы – індыферэнтны, факел – паходня, чорны – вараны, зрэнка – зяніца, снягір – гіль, ісці – крочыць, прасіць – канькаць, непакоіцца – хвалявацца, рушыць – крануцца, прыхільнік – апалагет, буханка – кулідка, сачыць – віжаваць, тэлеграма – дэпеша, вучыць – зубрыць.

21. *Вызначце агульную семантычную прымету і сэнсавыя адрозненні сінонімаў.*

Ізалявана, самотна, асобна, наводшыбе, адасоблена, адарвана.

Усвядоміць, асэнсаваць, зразумець, улавіць, сцяміць, спасцігнуць, змікіціць, скеміць.

Дрэжны, блягі, кепскі, незадавальняючы, незайздросны, нягодны.

Перадышка, спачын, перакур, адпачынак, роздых.

22. *З дзеяслоўнымі сінонімамі складзіце словазлучэнні, выбіраючы неабходныя словы з пададзеных у дужках. У якіх словазлучэннях магчыма ўзаемазамена дзеясловаў?*

Браць – прымаць (абавязацельствы, пробу, удзел, рапарт, ванну, прысягу, падарунак, разгон, уладу, адпачынак, ягады, таксі, хабар).

Выявіць – высветліць (талент, злачынцу, факт, характар, ісціну, злоўжыванне, акалічнасці, недастачу, справу).

Адлюстраваць – адбіць (гук, святло, тэлеграму, рэчаіснасць, лінію, нападзенне, тэрміналогію, вобраз, прамень).

Захаваць – зберагчы (здароўе, незалежнасць, вернасць, успамін, умовы, дысцыпліну, каханне, парадкі, спакой).

23. Растлумачце агульнае значэнне, на падставе якога прыведзеныя словы аб'яднаны ў сінанімічныя пары. Складзіце сказы, у якіх гэтыя словы выступаюць як несінанімічныя. Растлумачце, чым гэта абумоўлена.

Жывы – няўрымслівы, схаваны – затоены, шаўкавісты – мурожны, шапаткі – шумлівы, шчымлівы – пякучы, зацяты – злавесны, бясконцы – бяздонны, агульны – адзінадушны, азалаціць – узнагародзіць, ачэрсцець – скамянець, пераплясціся – з'яднацца, джаліць – кусацца, выратаваць – вызваліць.

24. Падкрэсліце словы, якія ў прыведзеных сінанімічных радах не з'яўляюцца сінонімамі.

Адчай, адчуванне, безвыходнасць, безнадзейнасць, разгубленасць.

Адумацца, апомніцца, апамятацца, абразуміцца, надумацца.

Вестка, данос, навіна, паведамленне.

Вадкі, пусты, разрэджаны, рэдкі.

Выбацаць, дараваць, падараваць, прабачыць.

Прапанова, думка, меркаванне, ідэя, прапазіцыя, заключэнне.

Прыгодны, прыдатны, здатны, прыгодніцкі.

*25. Прывядзіце антонімы да слова **свежы** ў наступных словазлучэннях.*

Свежае паветра, свежы квас, свежая газета, свежая навіна, свежае сена, свежы хлеб, свежы твар.

26. Падкрэсліце словы-антонімы.

Антыпатыя, любоў, нянавісць;

Выліць, наліць, падліць;

Гонар, радасць, сум;

Адважны, баязлівы, страшны.

27. *Запішыце 7-10 прыказак і прымавак, пабудаваных на прыёме антанімізацыі.*

28. *Знайдзіце пары слоў, якія не звязаны антанімічнымі адносінамі.*

Рэзкі рух – плаўны рух, рэзкае святло – слабае святло, рэзкае павышэнне тэмпературы – паступовае павышэнне тэмпературы.

Прыватная кватэра – агульная кватэра, прыватнае жыццё – грамадскае жыццё, прыватная маёмасць – дзяржаўная маёмасць.

Ручная праца – аўтаматызаваная праца, ручны звер – дзікі звер, ручны гадзіннік – насценны гадзіннік.

Мізэрная карысць – вялікая карысць, мізэрны набытак – належны набытак, мізэрны чалавек – самавіты чалавек.

Наступны крок – зроблены крок, наступны дзень – мінулы дзень, наступны радок – папярэдні радок.

Вольны ход – замаруджаны ход, вольнае месца – занятае месца, вольны чалавек – палонны чалавек.

29. *Да прыметнікаў падбярыце антонімы. Растлумачце, чаму гэта не заўсёды магчыма.*

Сардэчны чалавек – сардэчны прыступ, хуткі крок – хуткі цягнік, высакародны ўчынак – высакародны метал, тэатральны жэст – тэатральны пад’езд, чорная хмара – чорная металургія, кіслая ягада – кіслая рэакцыя, сляпы чалавек – сляпы палёт, лёгкая сукенка – лёгкая прамысловасць, халодная вада – халодная вайна, баявы хлопец – баявы разлік, шырокі луг – шырокі экран, зялёны хлопец – зялёны канвеер.

30. *У приведзеных словазлучэннях замяніце прыметнікі антанімічнымі.*

Марныя захады, каларытная мова, глухі голас, фальшывае спачуванне, неспрактыкаваны хлопец, выпадковая сустрэча, горкі лёс, каржакаватае дрэва, цікаўныя вучні, людная вуліца, карысныя птушкі, малады горад, прымітыўны механізм, маўклівы чалавек.

31. *Зрабіце пейзажную замалёўку, выкарыстоўваючы приведзеныя антонімы.*

Імклівы – павольны, з левага боку – з правага боку, сыходзіцца – расходзіцца, чысты – захмараны, рух – спакой, спускацца – паднімацца,

прысадзісты – гонкі, паблізу – воддаль, зямля – неба, зялёны – пажаўцелы, гайдацца – знерухомець, учора – сёння, гала – гушчар, угары – унізе, маладняк – сухастой, набліжацца – аддаляцца.

32. *Вызначце, да якога пласта спрадвечна беларускай лексікі належаць назвы роднасці і сваяцтва. Па даведкі звяртайцеся да этымалагічных слоўнікаў.*

Сястра, маці, швагер, муж, залоўка, свякроў, сын, айчым, бацька, жонка, падчарка, цешча, ятроўка, зяць, дзед, брат, унук, мачаха, дзевер.

33. *З дапамогай этымалагічных слоўнікаў вызначце, якімі паводле паходжання з'яўляюцца наступныя словы.*

Снег, вясна, зара, адпачынак, забарона, бавоўна, вір, асілак, саха, вабіць, гара, жыта, возера, дождж, конь, цвік, аўторак, чапля.

34. *Назавіце агульнаславянскія словы: а) якія захаваліся ў сучаснай беларускай мове; б) якія выйшлі з ужытку, замяніўшыся на новыя; в) якія паслужылі базай для ўтварэння ўласнабеларускіх слоў або відазмяніліся.*

Винити, пети, бояться, писати, видети, кричати, судити, гасити, седети, будити, ходити, готовати, держати, верити, искати, драти, мстити, строити, слышати, сосати, боротися, кидати.

35. *Якім з ніжэйпрыведзеных слоў рускай і украінскай мовы адпавядаюць уласнабеларускія словы? Запішыце іх.*

Быстро – швидко; красивый – гарний; подсолнечник – соняшник; одеваться – одягатися; отблеск – вилиск; совершенный – досконалий; ветка – гілка; ужас – жах; торопится – квапити; путешественник – мандрівець; подчеркнуть – підкреслювати; напряжение – напруга.

36. *Параўнайце значэнні слоў, ужытых у “Статуце Вялікага княства Літоўскага 1529 года”, з іх значэннямі ў сучаснай беларускай мове. Пракаменціруйце характар змен, калі яны адбыліся.*

Артыкул – параграф; вживать – карыстацца, выконваць свае абавязкі; урад – пасада; вчынок – дзеянне; вырок – прыгавор суда; госці – іншаземныя купцы; дбати – клапаціцца, звяртаць увагу; дойлида – цясляр; заганити – зняславіць; звада – сварка; згуба – страта, выдаткі;

злупити – абрабаваць; казати – загадваць; поведати – заявіць; прыгода – выпадак; рада – намер; шкодны – пацярпелы.

37. Раскрыйце значэнне запазычаных слоў шляхам падбору беларускіх адпаведнікаў.

Баталія, антыкварны, гігант, інцыдэнт, індывідуальны, карэктны, манера, вакантны, карпарацыя, ландшафт, сімptom, канфідэнцыяльны, кампазіцыя, манумент, паўза, утрыраваць, прыярытэт, сэрвіс, сінхронны, сурагат, траўма, аратар, вібрыраваць, фантом, фіяска, гуманны, традыцыя, фіксаваць, контур, шэраг.

38. Падбярыце да запазычаных слоў сінонімы.

Сентыментальная жанчына, поўная **апатыя**, гаварыць з вялікім **пафасам**, быць **аптымістычным** чалавекам, прывесці неабходныя **аргументы**, чытаць цікавыя **мемуары**, **аўтаномнае** забеспячэнне.

39. Да іншамовных слоў падбярыце і запішыце сінанімічныя словы (ці спалучэнні слоў) беларускай мовы.

Камуфляж, вердыкт, стацыянар, бард, інкрустацыя, імітацыя, дэрэктыва, кашнэ, кантакт, дэфект, рэбус, суверэнітэт, пейзаж, ліцэнзія, крэда, пенснэ, эскорт, энтузіям, ідэал, альманах.

40. Выпішыце спачатку запазычаныя словы, затым словы з запазычаным коранем, але беларускімі прыстаўкамі і суфіксамі і нарэшце ўласнабеларускія словы.

Друкарня, палетак, перапрафіліраваць, таймер, шасэ, сведчыць, карамелька, цыклон, леснічоўка, дынамавец, спаніэль, алфавіт, жабрацтва, забраніраваць, трэнінг, кандуктар, стрэс, лясун, юбілейны, мачанка, карэкціроўка.

41. Вызначце адрозненне паміж літаратурнымі і дыялектнымі словамі (у гучанні, у значэнні, у граматычных асаблівасцях).

Вобмаль (малавата), крэска (рыска), відэльца (відэлец), ярэмец (хамут), вулле (вулей), плаціна (жэрдка з плоту), голаў (галава), рукаво (рукаў), вітушка (матавіла), провар (бровар), прымака (прымак), пяхкур (пяхнік), тофель (топаль), явар (аер), гзымс (карніз), паднябенне (скляпенне ў печы).

42. Карыстаючыся “Глумальным слоўнікам беларускай мовы”, вызначце семантыку прыведзеных слоў. Да якой групы лексікі з пункту погляду яе сацыяльнага ўжывання яны адносяцца? Згрупуйце іх тэматычна.

Канцона, рэгата, іёнаабменнік, каталізатар, анфілада, фальстарт, рэчытатыў, форвард, біметал, дыспансер, нітрат, антысептыка, рэквіем, тайм, неўроз, франтон, пандэмія, поліфанія, фасад, спрынтэр, прафілактыка.

43. Знайдзіце ў кожнай лексічнай групе слова-гістарызм.

Нарог, крышталь, баярын, вястун.
Стэльнах, павятком, цаля, запавет.
Рызыконт, даўніна, бурштын, саўнаргас.
Пастка, аканом, ліхаманка, патрава.
Мемуары, тэрарыст, пісьмоўнік, літасць.
Чынш, уласнік, фурманка, набытак.
Заступнік, футарал, нэпман, пляцоўка.

44. Да ўстарэлых слоў падбярыце сінонімы з сучаснай беларускай мовы.

Ваяж, інсургент, паходня, лемантар, лёкай, дзіда, дыярыуш, фальварк, штандар, бортнік, булатны, атрамант, рамёны, гута, веча.

45. Падкрэсліце ўстарэлыя словы.

Араты, ратай, плугар.
Твар, аблічча, лік.
Тканіна, матэрыял, мануфактура.
Воз, павозка, калясніца.
Архітэктар, дойдлід.

46. На аснове параўнання ўстарэлых і актыўных ўжывальных слоў вызначце тып архаізмаў (фанетычныя, лексічныя, марфалагічныя, семантычныя).

Ваконніцы – аканіцы, кляса – клас, сеча – бой, салаш – шалаш, жомчуг – жэмчуг, кожан – кожны, жырандоль – падсвечнік, кроза – мара, аргумант – аргумент, выраз – выраз, калітка – кашалёк, арала –

саха, струг – судна, кляйноты – каштоўнасці, процант – працэнт, чало – лоб, гэст – жэст, у ляхох – у ляхах, пілігрым – вандроўнік, магнэс – магніт, булат – клінок, вятрыла – ветразь.

47. Выпішыце індывідуальна-аўтарскія неалагізмы, якія сталі набыткам літаратурнай мовы. Аўтарства якіх слоў вам вядома?

Плытагоніць, нігіліст, абрахманніца, акмеізм, робат, слупаваць, абломаўшчына, адлюстравак, мройнавокі, пустазвонства, ліліпут, стушавацца, хмарачос, пасажырства.

48. Прааналізуйце семантычныя адценні слоў агульнага паняцця. Складзіце з імі словазлучэнні. Якія з гэтых слоў найбольш нацыянальна адметныя? Ці маюць яны рускамоўныя адпаведнікі?

Агароджа, паркан, тын, пляцень, плот, штыкетнік, частакол, жардзянік.

Гасцінец, зімнік, сцежка, шлях, тракт, прасёлак, шаша, бальшак, летнік, сценка.

Акравак, аскепак, абломак, ашчэпак, аскабалак, друзачка.

Тлушч, тук, лой, лярд, шмалец, алей, здор, шпіг.

Гаршчок, варэйка, чыгунок, саган, гарнушак.

Ветравей, сівер, скразняк, скавыш, віскуцень.

49. Да прыведзеных слоў запішыце беларускія адпаведнікі.

Сугроб, пример, прилагательное, гребля, оценка, подросток, чаща, полотенце, горючее, поезд, пресмыкающееся, желудок, открытка, учебник, покрывало, повестка, голубика, обложка, кольцо, дубленка, горбушка, орудие, колыбельная, спичка, ставня, опара, кровельщик, приправы.

50. Знайдзіце і выпішыце словы, якія не маюць аднаслоўных эквівалентаў у рускай мове. Падбярыце да іх адпаведныя апісальныя выразы.

Знерухомець, паквапіцца, здрадзіць, імклівы, бяздоглядны, святкаваць, маладзік, стракаты, каліва, пэндзаль, захмарыцца, абвясціць, кубел, прыкры, уражанне, абьяжавы, гасцяванне, выхваляцца, завея, рэчышча, гай, лузан.

51. Запішыце адпаведныя беларускія назвы.

Осокорь, шиповник, ежевика, ольха, щавель, папоротник, сирень, камыш, боярышник, жимолость, крыжовник, пырей, можжевельник, белена, ель, тростник, жасмин, георгин, бархатцы, ива, подсолнух, одуванчик, клевер, подорожник.

52. Растлумачце, якія пераносныя значэнні могуць набываць наступныя словы ў беларускай мове.

Круцёлка, мяла, глушэц, сыч, мяшок, агонь, смала, авечка, сухар, цяля, спружына, піла, лятун, мядзведзь, калун, жук, уюн, слімак, порах, п'яўка, калода, дуб, завіруха, стрэмка, самародак.

53. Запішыце адпаведныя прыведзеным беларускамоўныя афіцыйныя і гутарковыя імёны.

Александр, Семен, Федор, Григорий, Матвей, Парфен, Евфимий, Иосиф, Афанасий, Тимофей, Иван, Леон, Филипп, Викентий, Даниил, Николай, Прокофий, Моисей, Гавриил, Софрон, Ерофей.

54. Ад наступных назоўнікаў утварыце назвы са значэннем “маладая істота”.

Зубр, вярблюд, малпа, ваверка, пінгвін, ластаўка, вуж, чарапах, слон, арол, мядзведзь, тыгр, алень, заяц, лось, леў, воўк, качка, кот, бусел, мыш, бабёр, журавель, трус.

55. Перакласці тэрміны-дзеепрыметнікі на беларускую мову.

Блуждающие токи, управляющий сигнал, замыкающий контакт, выключающий аппарат, раствор пенообразующий, заземляющий провод, скручивающий вал, фильтрующее сито, обезжиривающий растворитель, всасывающее отверстие, высеивающий механизм.

56. Пры дапамозе дадзеных запазычаных звязаных кампанентаў запішыце вядомыя вам тэрміны.

Бія-, тэрма-, электра-, літа-, філа-, макра-, мега-, мікра-, неа-, мета-, мона-, полі-, радыё-, дэцы-, авія-, вела-, відэа-, імуна-, мілі-, турба-, фера-, вібра-, квазі-.

57. Успомніце, якія бываюць тэрміны наводле структуры. Размяркуйце наступныя тэрміны па трох асноўных тыпах:

- а) тэрміны-словы;
- б) тэрміны словазлучэнні;
- в) сімвалы словы.

Фазавае напружанне, атам, газ, β -распад, нулявы вектар, α -часціца, прыналежны прыметнік, трапецыя, цыліндр, уран-235, нулявы патэнцыял, крышталізацыя, сегмент, фазавая ізаляцыя, конус, с-падобная, радыус акружнасці.

58. Запішыце тэрміны, выражаныя словазлучэннямі, у адпаведнасці з наступнымі мадэлямі (тыпамі):

- а) назоўнік + прыметнік;
- б) назоўнік + прыметнік у назоўным склоне;
- в) назоўнік + назоўнік ва ўскосным склоне без прыназоўніка;
- г) назоўнік + назоўнік ва ўскосным склоне з прыназоўнікам.

Звадкаванне газу, альфа-уран, гравітацыйная маса, раман-эсэ, сепаратар для вадкасці, вектар-параметр, аснова дзеяслова, кілават-гадзіна, восевая сіметрыя, сілкаванне ад акумулятара, рэжым нагрузкі, нулявая афіксацыя, гама-выпраменьванне, насычэнне кіслародам, ачыстка ад прымясей, блок-схема, бінарная сістэма. Сінхроннае поле, канверсія газаў, прэс-машына, альфа-выпраменьванне, газавая карозія, амплітуда пульсавання, расшчапленне на дзве фазы.

59. Да прыведзеных тэрмінаў розных галін навукі падбярыце антанімічныя.

Знешні гандаль, дапаможны цэх, ускосныя выдаткі, закончанае трыванне, адназначнасць, адзіночны лік, сыры мацунак, сушаны стрыжань, пераменны ток, гарачая трэшчына, цвёрды прыпой, горны рэльеф, вадкае паліва, закрытая станіна, адкрытая форма, ласось высакародны, луг высокага ўзроўню, муха капусная вялікая, экспліцытны, інтэрпаляцыя, пазітыўны.

Для даведак: унутраны гандаль, асноўны цэх, прамыя выдаткі, незакончанае трыванне, мнагазначнасць, множны лік, сухі мацунак, сыры стрыжань, пастаянны ток, халодная трэшчына, мяккі прыпой, раўнінны рэльеф, цвёрдае паліва, адкрытая станіна, закрытая форма, ласось звычайны, луг нізкага ўзроўню, муха капусная малая, імпліцытны, экстрапаляцыя, негатыўны.

60. Прачытайце варыянты тэрмінаў. Чым яны адрозніваюцца? Вызначце групы варыянтных тэрмінаў паводле прыкметы: 1) фанетычныя, ці гукавыя; 2) суфіксальныя; 3) прыставачныя; 4) будова розная.

Атэніт – атуніт, вяпрук – вепр, кашамір – кашмір, абсыпанне – асыпанне, выканаўца – выканавец, эўфарыя – эйфарыя, крыптаграфічны дакумент – крыптаграма, настурка – настурцыя, прафсаюзны камітэт – прафкам, губчаты – губкавы, барвенак – барвінак, пайка – паянне, трубчасты – трубкаваты, калуфер – кануфер, стромкасць – строма, прамыўка – прамыванне, пруткі – пругкі, намінальная цана – намінал, інвестар – інвестытар.

61. Вызначце сярод прыведзеных словазлучэнняў са словам **поле**, **плячо**, **стан** тэрміналагічныя.

Поле напружанняў, пракатнае поле, наборнае камутацыйнае поле, квяцістае поле, шырокае поле, поле далёкадзеючых напружанняў, рамонкавае поле, электрычнае поле, аперацыйнае поле.

Плячо сябра, плячо рычага, братняе плячо, плячо сілы, падставіць плячо, пералом пляча, плячо бастыёна.

Залежны стан дзеяслова, узрушаны стан, аўтаматычны стан, дзявочы стан, раскатны стан Асела, тонкі стан, балачны стан, бронепракатны стан, двухвалковы стан, прывабны стан, бранявы стан, эканамічны стан, акты грамадзянскага стану.

62. Якія геаграфічныя назвы можна выдзеліць ці ўстанавіць, прачытаўшы наступныя тэрміны?

Аполле Давыд-Гарадоцка-Тураўскае, Сіхатэ-Алінскі метэарыт, Тунгускі метэарыт, мілецкая школа, індый, каліфорній, брысталь, гавана, кабул, кашмір, кітайка, крэпдэшын, мантмарыланіт, манчэстэр, маракен, першэрон, седан, трэпал, юрскі перыяд.

Для даведак: Давыд-Гарадок (назва горада ў Столінскім р-не Брэсцкай вобл.), Тураў (назва гарадскога пасёлка ў Жыткавіцкім р-не Гомельскай вобл.), Сіхатэ-Алінь (гарыстая мясцовасць паміж Японскім морам і далінамі рэк Усуры і Амур), Тунгуска (назва ракі Падкаменная Тунгуска), Індыя (назва дзяржавы), Каліфорнія (назва штата ЗША), Брыстал (назва горада і порта ў Вялікабрытаніі), Гавана (назва сталіцы Кубы), Кабул (назва сталіцы Афганістана), Кашмір (назва штата Індыі), Кітай (назва краіны), Кітай (фр. Creke de Chine – кітайскі крэп),

Мантмарылон (назва горада ў Францыі), Манчэстэр (назва горада ў Англіі), Марока (назва дзяржавы), Перш (назва правінцыі Францыі), Седан (назва горада ў Францыі), Трыпалі (сталіца Лівіі), Юра (горы ў Францыі і Швейцарыі).

** Вызначце, што абазначаюць прыведзеныя тэрміны, да якіх галін адносяцца.*

63. Якія асаблівасці беларускай і рускай моў выяўляюцца ў наступных адэкватных тэрмінах?

Корреспондируючыя счэты – карэспандавальныя (суадпаведныя) рахункі, последуючы кантроль – наступны кантроль, рэгуліруючыя статьи – рэгулявальныя артыкулы, предполагаемая прыбыль – дапушчальны прыбытак, абрабатываючая прамышленность – апрацавальная прамысловасць, оборачиваемость капітала – зваротлівасць капіталу.

64. З дапамогай “Слоўніка іншамовных слоў” А.М.Булыкі (Мн., 1999) устанавіце, з якой мовы прыйшлі ў беларускую мову прыведзеныя тэрміны. Якая прыкмета кожнай групы слоў адлюстравана?

1. Амбалаж, арбітраж, афінаж, бандаж, віраж-фіксаж, гарнісаж, дэмантаж, кабатаж, кальматаж, лесіваж.

2. Армрэстлінг, дылінг, дэмпінг, кантролінг, клірынг, кемпінг, кросінг, лізінг, маркетынг, трэнінг, фіцінг, холдзінг, шэйпінг.

65. Чым аб’яднаны прыведзеныя тэрміны розных галін навукі ў пэўныя групы?

Анамасіялогія, анестэзіялогія, арніталогія, археалогія, артралогія, арэалогія, астралогія, бактэрыялогія, бальнеалогія, біялогія, лексікалогія, марфалогія, філалогія, фізіялогія, фразеалогія;

Трансазонд, трансакіянскі, трансекта, транскантынентальны, транслакацыя, транслітарацыя, транснацыянальны, транспірацыя, трансплантат, транссудат, трансфакатар, трансфарматар, трансфармізм, трансферазы, трансфінітны.

66. *Выдзеліце сярод прыведзеных тэрмінаў беларускія, што бытавалі спрадвеку.*

Скарбнік, аўдытар, выдаткі, аўкцыён, даведка, маёмасць, баніфікацыя, бартэр, завяшчанне, найміт, брокер, спадчына, спадчыннік, клірынг, маркетынг, спажывецкая вартасць, растратнік, сертыфікат, пазычковец, дапушчальны прыбытак, талака, холдзінг.

67. *Вызначце мову-крыніцу запазычаных у беларускую мову тэрмінаў, для чаго карыстайцеся “Слоўнікам іншамоўных слоў” А.М.Булыкі (Мн., 1999) і інш. слоўнікамі.*

Абанент, аванс, акрэдытыў, ажыятаж, акорд, арбітр, банк, банкір, бюджэт, валюта, вэксаль, датацыя, дысконт, дэбет, дэпанент, інвентар, канверсія, тавар, талон, узносная дэкларацыя, фіктыўны вэксаль.

68. *Якія асаблівасці напісання і вымаўлення слоў “гавораць” аб іх іншамоўным паходжанні? Назавіце, якім заканамернасцям беларускай мовы яны не падпарадкаваны.*

Аверсолд, акадэмічны, актуальны, акцыянер, аказіянальны, арккосінус, арпеджыю, артэрыяльны, археалогія, бетон, бюлетэнь, вентральны, віртуальны, геапалітыка, дэбітор, дэбют, дэлькрэдэрэ, дуапсонія, дэпазіт, дыяфіз, коміваяжор, легата, опера, ордэн, ордэр, персанаж, тангенсоіда, тэматыка, тэрміновы, тэхнічны, фюзеляж, цэнзура, эмітэнт, эпентэза.

69. *Прачытайце словы і вызначце, чым аб’яднаны яны ў групы. Якія з слоў раскрываюць сваё паходжанне?*

Кракавяк, ліпсі, мазурка, менуэт, падэспань, паланез, тарантэла, хабанэра, чальстон;

Аксаміт, вельвет, велюр, джэрсі, драп, дэдэрон, кашмір, корт, крэпдэшын, паркаль, парча, шыфон.

70. *Перакладзіце з рускай мовы на беларускую наступныя тэрміны. Назавіце спосабы ўтварэння гэтых тэрмінаў.*

Возместить, взаиморасчет, задолженность, заемщик, истечение срока, наращенные проценты, оборот, обязательство, ордер расходный, платеж, сделка, счетчик.

Тэжсты для перакладу

1. Автоколебания – незатухающие колебания физической системы (колебания маятника часов, электрические колебания в ламповом генераторе и др.), которые поддерживаются источником энергии, находящимся в самой системе.

Амплитуда и период автоколебаний определяются свойствами системы.

Адроны – элементарные частицы, которым присуще сильное взаимодействие. К адронам относятся: мезоны, барионы, резонансы.

Аккумулятор – устройство для накопления энергии с целью ее дальнейшего использования. В зависимости от вида энергии различают аккумуляторы: гидравлические (используют энергию воды), инерционные (используют механическую энергию вращения маховика), электрические (используют электрическую энергию).

Аморфное состояние – состояние твердого вещества, при котором молекулы расположены беспорядочно и вещество обладает изотропией, т.е. имеет одинаковые физические свойства по всем направлениям.

2. Амплитудная модуляция – изменение амплитуды колебаний с частотой, значительно меньшей частоты самих колебаний. Применяется в радиотехнике.

Анизотропия – неодинаковость физических свойств среды в различных направлениях. Связана с упорядоченным внутренним строением сред и обнаруживается в явлениях упругости, тепло- и электропроводности, распространения и поглощения звука и света в твердых телах. Может быть присуща и физическому пространству при наличии электромагнитного, гравитационного и других полей.

Антиферромагнетизм – одно из магнитных состояний вещества, при котором элементарные магнитики соседних частиц (атомов, ионов) вещества ориентированы навстречу друг другу, что приводит к малой намагниченности тела в целом.

3. Атмосферное давление – давление, которое оказывает атмосфера Земли на все находящиеся в ней предметы. Определяется весом вышележащего столба воздуха и является наиболее важной характеристикой состояния земной атмосферы. Убывает с высотой. Выражается в паскалях и в миллиметрах ртутного столба (в прогнозах

погоды). Нормальное атмосферное давление равно 760 мм рт.ст., что составляет 1013 гПа.

Адсорбция – преимущественное концентрирование молекул газа или растворенного в жидкости вещества на поверхности жидкости или твердого тела, а также растворенного в жидкости вещества на границе ее раздела с газовой фазой.

4. Венцы – светлые туманные кольца вокруг диска Солнца или Луны, окруженные одним или несколькими радужными кольцами. Появление венцов обусловлено дифракцией света в капельках воды тонкого слоя облаков.

Внутренняя энергия – энергия тела, зависящая только от его внутреннего состояния; складывается из энергии беспорядочного (теплого) движения атомов, молекул или других частиц и энергии межмолекулярных и внутриатомных движений и взаимодействий.

Гальванометр – высокочувствительный электроизмерительный прибор для измерения слабых токов и напряжений.

5. Атмосферики – низкочастотные электромагнитные сигналы, распространяющиеся в волноводе Земля – ионосфера, источниками которых являются атмосферные электрические разряды.

Аттенюатор – устройство для уменьшения электрического напряжения или электрической мощности в заданное число раз.

Вентиль – невзаимный элемент техники СВЧ, представляющий собой четырехполюсник, в котором передача электромагнитной энергии возможна только в одном направлении.

Генерация – процесс формирования сигналов в устройствах или средах за счет преобразования энергии внешних источников и развития неустойчивости.

Генератор шума – устройство, осуществляющее усиление, фильтрацию и другую обработку первичных источников шума с целью получения случайного процесса с заданным вероятностным распределением, заданным спектром и заданной мощностью.

6. Взаимодействие волн – процесс в нелинейной среде или системе, состоящий в изменении параметров волн различных частот в результате их взаимного влияния друг на друга.

Солнечный ветер – поток плазмы из солнечной короны в межпланетное пространство.

Каустическая поверхность (каустика) – геометрическое место центров кривизны волновых поверхностей или поверхность, являющаяся огибающей для семейства световых лучей, испускаемых светящейся точкой и проходящих через оптическую систему или неоднородную среду.

Волновод – искусственный или естественный канал, вдоль которого могут распространяться направляемые им волны различной физической природы.

7. Продольная волна – волна, в которой колебания векторов поля или частиц среды происходят в направлении ее распространения.

Прямая волна – волна, распространяющаяся в направлении, выбранном за положительное.

Рассеянная волна – волна, переизлученная частицей или неоднородной средой.

Стационарная волна – волна, не меняющая своего профиля при распространении, т.е. все точки профиля которой движутся с одной и той же скоростью.

Ударная волна – волна, представляющая собой тонкую переходную область, в которой происходит резкое изменение физических переменных.

8. Антенна типа “сыр” (сегментно-параболическая) – антенна, образуемая поверхностью параболического цилиндра и двумя близко расположенными плоскостями.

Синфазная антенна – антенная решетка, в которой приходящий сигнал с любой формой фазового фронта обрабатывается таким образом, чтобы суммирование от всех элементов решетки происходило синфазно.

Спиральная антенна – антенна с вращающейся поляризацией, выполненная в виде металлической спирали.

Щелевая антенна – антенна, в которой в качестве первичного излучателя используется щель в металлической поверхности.

Антиферромагнетик – вещество, обладающее микроскопической магнитной структурой, но равным нулю макроскопическим магнитным моментом.

9. Желобковая неустойчивость – неустойчивость, обусловленная диамагнетизмом плазмы, в силу которого она выталкивается из областей с более сильным магнитным полем.

Неустойчивость Кельвина-Гельмгольца – неустойчивость, возникающая на поверхности раздела двух движущихся с разной скоростью жидкостей или двух слоев одной жидкости.

Кинетическая неустойчивость – неустойчивость плазмы, эффективность возбуждения которой определяется микроскопическими особенностями функции распределения по скоростям заряженных частиц в области фазовых скоростей генерируемых волн.

Колебательная неустойчивость – неустойчивость в плазме, при которой ее физические характеристики, например, плотность, скорость, давление и т.д., нарастают с осцилляциями.

10. Метод оптической эмиссии – метод определения энергетических спектров электронов в ионосфере и пространственного распределения их потоков по оптическому излучению полярных сияний.

Метод радиомерцаний – метод, основанный на изучении статистических характеристик амплитуды радиосигналов, прошедших через среды с хаотическими неоднородностями.

Метод радиопросвечивания – метод исследования ионосферы, основанный на анализе характеристик радиоизлучения, проходящего через толщу ионосферы.

Метод точечных отображений (метод Пуанкаре) – метод исследования динамических систем, состоящий в анализе поведения последовательности точек пересечения фазовых траекторий с некоторой поверхностью, не являющейся касательной к этим траекториям.

Радиоастрономический метод – метод, основанный на радиопросвечивании ионосферы источниками космического излучения; используется для измерения поглощения радиоволн в ионосфере, для исследования ионосферных неоднородностей и их движений, рефракции радиоволн в ионосфере, а также для определения электронной концентрации в ионосфере.

11. Неустойчивые волны – волны, амплитуда которых нарастает во времени.

Нормальные волны – бегущие гармонические волны в линейной динамической системе с постоянными параметрами, в которой можно пренебречь поглощением и рассеянием энергии.

Периодические волны – волны, профиль которых повторяется через определенные временные и пространственные интервалы, т.е. через период и длину волны.

Поверхностные волны – волны, распространяющиеся вдоль некоторой поверхности и имеющие распределение полей, достаточно быстро убывающее при удалении от нее в одну сторону (односторонняя поверхностная волна) или в обе стороны (истинная поверхностная волна).

Попутные волны – волны, распространяющиеся в одном и том же направлении.

Кноидальные волны – периодические несинусоидальные волны, форма которых описывается эллиптическими функциями.

Короткие волны – волны, длина которых много меньше характерных пространственных масштабов среды или системы.

12. Жидкостный лазер – лазер, активной средой которого является жидкость.

Газоразрядный лазер – газовый лазер, в котором инверсия населенностей уровней создается за счет возбуждения атомов или молекул газа при их соударениях со свободными быстрыми электронами в электрическом разряде.

Ионный лазер – лазер, генерация в котором осуществляется на переходах между уровнями ионизированных атомов в газовом разряде.

Гетеролазер – оптический квантовый генератор на полупроводниковом кристалле, содержащем один или несколько гетеропереходов.

13. Периодическое движение – движение, характеризующееся повторяемостью через определенные промежутки времени, называемые периодом.

Свободное невозмущенное движение – движение, совершаемое системой, выведенной из устойчивого равновесия и предоставленной самой себе, при отсутствии внешних воздействий.

Двулучепреломление – раздвоение прошедшего через среду светового луча, вызванное изменением показателя преломления среды при наложении на нее статического или квазистатического электрического поля, зависящим от поляризации и направления распространения.

Двухполюсник – общее название электрической цепи, присоединенной к другим цепям только в двух точках – полюсах.

14. Оптическое детектирование – явление, заключающееся в возникновении добавочной статической поляризации и у нелинейной среды в поле интенсивной световой волны.

Детектирование света – преобразование модулированных колебаний электромагнитного поля оптической частоты с целью выявления закона модуляции или интенсивности поля, его частоты или фазы.

Квантовый дискриминатор – устройство для преобразования величины изменения частоты контролируемого генератора в изменение величины и полярности электрического напряжения на основе сравнения колебаний генератора с атомной спектральной линией.

Диффузия – процесс выравнивания концентрации в системах и средах, обусловленный тепловым движением частиц и столкновениями между ними.

15. Дисперсия – свойство среды или системы, обусловленное наличием в ней собственных временных или пространственных масштабов и проявляющееся в зависимости фазовой скорости волн от частоты или волнового числа и в неэквидистантности спектра собственных частот или волновых чисел.

Аномальная дисперсия – дисперсия волн, связанная с уменьшением волнового числа или показателя преломления среды с ростом частоты.

Дисперсия волн – зависимость фазовой скорости гармонической волны от ее частоты.

Временная дисперсия (частотная дисперсия) – зависимость параметров среды, определяющих ее волновые свойства (например, диэлектрической или магнитной проницаемости среды) от частоты волны, обусловленная наличием в среде собственных временных масштабов.

Дифракция волн – в широком смысле – любое отклонение распределения волнового поля от предписываемого законами геометрической оптики.

16. Оптический акселерометр – измеритель ускорения, в котором излучение лазера используется для регистрации изменений оптических свойств материальной среды, вызываемых действием ускорения.

Амплитуда – величина, равная максимальному значению переменной.

Комплексная амплитуда – комплексная величина, модуль которой равен амплитуде колебаний, а аргумент определяет фазу.

Стационарная амплитуда – постоянная, не изменяющаяся со временем амплитуда установившегося волнового или колебательного движения.

Атомный спектральный анализ – совокупность методов определения атомных констант, основанных на изучении спектров поглощения или излучения атомов.

Гармонический анализ – метод исследования процессов, основанный на их представлении в виде суммы гармонических колебаний.

17. Лазерная анемометрия – бесконтактное измерение локальной скорости жидкости или газа, основанное на измерении сдвига частоты рассеянного лазерного излучения движущимися частицами из-за эффекта Доплера.

Момент – характеристика вероятностного распределения случайной величины.

Дипольный момент перехода – величина, характеризующая изменение электрических свойств атомов, молекул и других квантовых систем при разрешенных переходах с излучением.

Вытекающие моды – соответствующие косым лучам моды в оптических волокнах, распространяющиеся с затуханием, обусловленным излучением части энергии моды во внешнюю оболочку волокна.

Шепчущие моды – собственные колебания, образованные волнами, распространяющимися по периметру активного элемента за счет полного внутреннего отражения.

18. Модуляция – медленные по сравнению с периодом колебания изменения каких-либо его параметров-амплитуды, фазы, частоты.

Акустооптическая модуляция – модуляция параметров оптического излучения, основанная на использовании акустооптического эффекта в различных средах.

Модуляция добротности – управляемое изменение добротности резонатора оптического квантового генератора.

Время статистической зависимости – интервал времени, за который статистическая зависимость значений случайного процесса, взятых в разные моменты времени, практически сохраняется.

Высыпание частиц – проникновение ускоренных потоков электронов и протонов из магнитосферы в ионосферу на высоких широтах.

Вязкость (внутренне трение) – свойство газов или жидкостей, определяющее сопротивление их течению и релаксацию в неравновесных потоках.

Электронная концентрация (плотность электронов) – число электронов в единице объема какой-либо среды.

19. Корреляция – линейная статистическая связь между двумя случайными величинами.

Частотная корреляция – корреляция полей двух случайных волн, распространяющихся с разными частотами.

Коэффициент диффузии – коэффициент в уравнении диффузии, в простейшем случае равный произведению тепловой скорости частиц на длину свободного пробега.

Коэффициент направленного действия антенны (КНД) – отношение плотности потока энергии, излучаемой антенной в данном направлении (обычно в направлении максимума излучения) к плотности потока энергии, усредненной по всем направлениям.

Коэффициент отражения – отношение плотностей потоков энергии или амплитуд полей отраженной и падающей волн.

Коэффициент поглощения (коэффициент потерь) – относительное уменьшение потока энергии излучения или потока частиц при прохождении тонкого поглощающего слоя, отнесенное к его длине.

Коэффициент поглощения волны – величина, характеризующая уменьшение энергии электромагнитной волны при ее распространении в среде или в линии передачи.

20. Насыщение – уменьшение величины коэффициента поглощения или усиления при увеличении мощности падающего на среду внешнего электромагнитного излучения из-за выравнивания населенностей двух энергетических уровней, между которыми происходят квантовые переходы, определяющие эти процессы.

Насыщение парамагнитного резонанса – насыщение находящегося в магнитном поле парамагнетика на частотах электромагнитных волн радиодиапазона, определяемых структурой парамагнитного вещества и величиной магнитного поля.

Нелинейность – свойство системы, состоящее в нарушении в ней принципа суперпозиции.

Нечетная нелинейность – нелинейная функция, знак которой меняется на противоположный при изменении знака ее аргумента.

Реактивная нелинейность – нелинейность, наличие которой не приводит к изменению энергии системы, а проявляется в изменении ее частотных свойств.

21. Инверсия населенностей – распределение частиц по энергетическим состояниям, при котором на верхнем уровне частиц больше, чем на нижнем.

Инверсия температуры – увеличение температуры в тропосфере с высотой, которое может происходить как у земной поверхности, так и на высотах до 2-3 км.

Инвариант – физическая величина, сохраняющаяся постоянной при медленном изменении параметров системы или среды во времени или в пространстве.

Инварианты – величины, сохраняющиеся постоянными при движении системы.

Индекс геомагнитной активности – численная характеристика магнитной возмущенности, выраженная в баллах, каждому из которых соответствует определенная амплитуда колебаний составляющих геомагнитного поля.

Индекс Пуанкаре – величина, равная целому числу оборотов, которое совершает вектор, касательный к фазовой траектории динамической системы, при обходе вдоль замкнутой кривой.

22. Индуктивность (коэффициент самоиндукции) – величина, характеризующая магнитные свойства электрической цепи; определяется как отношение магнитного потока, пронизывающего проводящий контур, к силе текущего в нем тока.

Взаимная индуктивность – характеристика магнитной связи двух электрических контуров, определяемая как коэффициент пропорциональности между магнитным потоком через первый контур и создающим этот поток электрическим током во втором контуре.

Магнитная индукция – вектор β , равный средней по физически бесконечно малому объему напряженности микроскопического магнитного поля в среде и определяющий силу, действующую на ток или движущийся заряд.

Модификация (ионосферы) – целенаправленное изменение состояния ионосферной плазмы пучками радиоволн за счет нелинейных явлений и неустойчивостей плазмы, в результате которых возникают локальные ионосферные возмущения, ответственные за рассеяние, рефракцию, поглощение и излучение электромагнитных волн.

23. Возмущение – отклонение от установившегося стационарного движения или состояния равновесия.

Магнитозвуковая волна – низкочастотная волна в электропроводной магнитоактивной среде, при распространении которой наряду с деформацией внешнего магнитного поля изменяется плотность среды.

Медленная волна – волна, фазовая скорость которой меньше скорости света в вакууме.

Необыкновенная волна – волна, распространяющаяся в магнитоактивной плазме и имеющая эллиптическую поляризацию, не вырождающуюся в линейную ни при каких углах между волновым вектором и внешним магнитным полем.

Небесная волна – радиоволна, распространяющаяся от передатчика к приемнику за счет отражения от ионосферы.

Ионосферная волна – радиоволна, отраженная от ионосферы или рассеянная ионосферой.

Комбинационная волна – волна, представляющая собой результат взаимодействия нескольких волн.

24. Линия передачи – цепочка связанных однотипных элементов или звеньев, в которой могут распространяться волны различной физической природы.

Коаксиальная линия (коаксиальный кабель) – линия передачи, образованная двумя соосными металлическими цилиндрами – наружным и внутренним.

Нейтральная линия – линия, разделяющая области с противоположным направлением геомагнитного поля.

Линия поглощения – узкий участок в спектре поглощения электромагнитных волн, обусловленный квантовым переходом с нижнего на верхний энергетический уровень квантовой системы.

Резонансная линия – спектральная линия излучения, возникающая при квантовых переходах в веществе с возбужденного на основной энергетический уровень.

Спектральная линия – узкая область в спектре излучения или поглощения квантовой системы, обусловленная квантовым переходом между парой ее энергетических уровней.

25. Магнитная ловушка – конфигурация магнитного поля, способная длительное время удерживать заряженные частицы в определенной области пространства.

Оптический локатор (лидár) – локатор, использующий отражение светового импульса от цели.

Луч – линия, определяющая согласно законам геометрической оптики направление переноса энергии волнового поля.

Верхний луч – радиолуч в ионосфере, которому при фиксированной дальности соответствует наибольшая высота точки отражения.

Дипольное излучение – излучение электромагнитных волн, обусловленное изменением во времени электрического дипольного момента излучающей системы.

Инфракрасное излучение – электромагнитное излучение, занимающее область спектра между красным концом спектра видимого света и радиоизлучением миллиметрового диапазона.

26. Многофотонное излучение – процесс излучения, при котором квантовая система переходит из одного возбужденного энергетического состояния в другое с испусканием нескольких фотонов.

Монохроматическое излучение – электромагнитное излучение одной определенной и строго постоянной частоты.

Мультипольное излучение – электромагнитное излучение, обусловленное изменением во времени электрического или магнитного мультипольного момента излучающей системы.

Направленное излучение – излучение, в основном сосредоточенное внутри некоторого ограниченного конуса направлений.

Переходное излучение – излучение электромагнитных волн равномерно и прямолинейно движущейся заряженной частицей при пересечении ею границы раздела двух сред с разными показателями преломления.

Равновесное излучение – тепловое излучение, находящееся в термодинамическом равновесии с веществом.

Излучение радиоволн – процесс возбуждения бегущих электромагнитных волн радиочастотного диапазона в пространстве, окружающем систему переменных токов и зарядов.

27. Незатухающие колебания – колебания с постоянной или нарастающей амплитудой.

Нелинейные колебания – колебания в системах, содержащих нелинейные элементы, или в средах с нелинейными характеристиками.

Параметрические колебания – колебания, происходящие в системе, параметры которой меняются со временем или по координате.

Периодические колебания – движения, характеризующиеся повторяемостью через определенные промежутки времени, называемые периодом колебаний.

Колебания плазмы – колебания, обусловленные стремлением электрического поля в плазме вернуть заряженные частицы в исходное положение.

Поперечные колебания – упругие колебания, при которых смещение происходит в плоскости, перпендикулярной к направлению распространения.

Продольные колебания – упругие колебания, при которых смещение направлено вдоль распространения самой волны.

Разрывные колебания – колебания, при которых наряду со сравнительно медленными изменениями величин, описывающих колебательную систему, в некоторые моменты времени происходят скачкообразные изменения этих величин.

Затухающие колебания – колебания, амплитуда которых уменьшается с течением времени.

Літаратура

1. Антанюк Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Мн., 1987.
2. Арашонкава Г.У., Булыка А.М., Люшцік У.В., Падлужны А.І. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. – Мн., 1999.
3. Арашонкава Г.У., Лемцюгова В.П. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах. – Мн., 1991.
4. Бадзевіч З.І., Белакурская Ж.Я., Якуба С.М. Экзамен па беларускай мове: Тэсты і даведачныя матэрыялы. – Мн., 2002.
5. Беларуская мова. Лексікалогія. (Пад рэдакцыяй Грыгор’евай Л.М.). – Мн., 1994.
6. Болсун А.І. Руска-беларускі слоўнік фізічных тэрмінаў. – Мн., 1993.
7. Булыка А.М. Слоўнік іншамовных слоў. – Мн., 1999.
8. Грабчыкаў С.М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы. – Мн., 1994.
9. Клышка М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. – Мн., 1993.
10. Красней В.П. Грані слова: Факультатыўны курс “Лексіка і фразеалогія беларускай мовы”. – Мн., 1996.
11. Лазоўскі У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы. Канкрэтныя выпадкі ўжывання. – Мн., 1994.
12. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. – Мн., 1994.
13. Ляшчынская В.А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка. – Мн., 2001.
14. Самайлюковіч У., Пазняк У., Сабалеўскі А. Руска-беларускі фізічны слоўнік. – Мн., 1994.
15. Старычонак В.Дз. Полісемія ў беларускай мове. – Мн., 1997.
16. Старычонак В.Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы. – Мн., 1991.
17. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мн., 1996.
18. Физическая энциклопедия. Т. 1-5. – М., 1998.

Вучэбнае выданне

**МЕТАДЫЧНЫЯ РЕКАМЕНДАЦЫІ ПА ПРАКТЫКУМУ
“Беларуская мова (прафесійная лексіка)” для студэнтаў
фізічнага факультэта**

Аўтар-складальнік
Муравіцкая А.М.

У аўтарскай рэдакцыі

Падпісана да друку 7.05.03. Фармат 60x84/16. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 1.8. Ул. - выд. арк. 2.08.
Тыраж 100 экз. Зак. 25.

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.
Ліцэнзія ЛВ № 356 ад 23.04.99.
220001, г. Мінск, вул. Маскоўская, 15.

Надрукавана на рызографе РІВШ БДУ
220001, г. Мінск, вул. Маскоўская, 15